

Hazai népesedési folyamatok az elmúlt évtizedben

Spéder Zsolt^{1,2*}, Bálint Lajos^{1,2}, Horváth Veronika^{1,3}, Kapitány Balázs¹, Obádovics Csilla⁴

¹KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, Magyarország

²Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Tartalom- és Médiatudományi Intézet, Szociológia Tanszék, Pécs, Magyarország

³Pécsi Tudományegyetem, Demográfia és Szociológia Doktori Iskola, Pécs, Magyarország

⁴Soproni Egyetem, Sopron, Magyarország

*Levelező szerző: speder@demografia.hu

Beérkezett: 2023. február 20.; elfogadva: 2023. március 28.

Összefoglalás

Elemzésünk célja, hogy bemutassuk azokat a népesedési folyamatokat, amelyek az elmúlt évtizedben a népesség jelentős fogyását okozták, és aminek eredményeként a jövőbeli népesedési folyamatok alakulnak. Vizsgálatainkat és értelmezéseinket a három népesedési komponens, a termékenység, halandóság, illetve a nemzetközi vándorlás mentén végezzük. Az elemzésből kiderül, hogy évszázadunk második évtizedében a népességfogyás legfőbb tényezője a halálozási veszteség volt, de a népességfogyást a nemzetközi vándorlás negatív egyenlege is érdemben növelte. A születések és a halálozások száma közötti különbség 1981 óta fennáll; a természetes fogyás előbb a születésszám csökkenése, majd az évtized végén a Covid-19 járvány miatt nőtt. A negatív vándorlási egyenleget főképpen a német és az osztrák munkaerőpiaci nyitás növelte meg. A jelenlegi korszerkezetet figyelembe véve az előreszámítások a népesség további csökkenését vetítik előre.

Kulcsszavak: népesedés, népességfogyás, termékenység, halandóság, vándorlás,

Population trends in Hungary in the last decade with an outlook

Zsolt Spéder^{1,2}, Lajos Bálint^{1,2}, Veronika Horváth^{1,3}, Balázs Kapitány¹, Csilla Obádovics⁴

¹Hungarian Demographic Research Institute, Budapest, Hungary

²University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, Pécs, Hungary

³University of Pécs Doctoral School of Demography and Sociology, Pécs, Hungary

⁴University of Sopron, Sopron, Hungary

Summary

The aim of our analysis is to present the population trends that have caused the significant population decline in the last decade in Hungary and that will determine the future Hungarian population in terms of numbers and composition. Our analyses and interpretations are carried out along the three population components: fertility, mortality, emigration and immigration. The analysis reveals that in the second decade of our century, the main factor of population decline was mortality loss, but that the negative balance of international migration also contributed significantly to population decline.

Natural reproduction (births minus deaths) has been negative in Hungary since 1981. In the period following the change of regime, natural increase increased from -1.9 per thousand births in 1990 to -4.1 per thousand in 2003, due to a decline in the birth rate. In the decade between 2010 and 2020, it ranged between -3.5 and -4.1, reaching -6.4 per thousand in the second year of the Covid-19 (2022).

The number of birth, which although fluctuated somewhat between 2010 and 2020, but was essentially stagnating, is the result of two opposite processes. On the one hand, the propensity to have children, measured by the total fertility rate, has been steadily increasing. On the other hand, the number of women of childbearing age, including women aged 20-39 who are of prime childbearing age, has been steadily declining.

An important feature of the pre-pandemic period was the slowdown in mortality improvement. The negative trend was observed in both EU countries and in our country, affecting both men and women. The age-specific look highlighted slowdown among middle-aged (30-59 years) man and women, and the improvement in mortality has declined also among younger elderly people (60-79 years). The stagnation in the number of deaths in Hungary was both a consequence of an ageing age structure and a reduction in the improvement in life expectancy. This stagnation was replaced by a rapid increase in mortality with the emergence of the Covid-19 epidemic. Our analysis revealed that during the pandemic the mortality risk for men was higher than that for women, and surprisingly the slope of the age-specific mortality risks were very similar to age-specific mortality risks before the epidemic.

Hungary's net migration was positive for a long time after the regime change, then turned negative shortly before the decade under review, with the number of people leaving the country exceeding the number of people arriving. The main reason that after the opening of the Austrian and German labour markets in 2011, outmigration, especially labour emigration rapidly increase among Hungarians according to 'mirror statistics'. Noteworthy, Hungarian outmigration is among the lowest compared to the new EU states. A new development is that significant "return migration" trends can be observed at the end of the decade.

At the end, as a summary, three population scenarios are presented, the most likely baseline scenario, the high fertility scenario and the zero net migration scenario. The baseline scenario shows that by 2050 the population size will fall to 8.5 million, which corresponds to a 13% decline over roughly three decades. The age structure will also change radically; while in 2019 the share of people aged 65 and over is 14.5%, in 2050 it will be 27.5%, i.e. more than a quarter of the population will be aged 65 and over.

Keywords: population development, population decline, fertility, mortality, net migration

Bevezetés

Noha a népességszám alakulása milliók egyéni döntéseinek eredménye, egy ország mindenkori népessége egy látszólag egyszerű aritmetikai számítás eredménye, hiszen az végeredményben három összetevő eredményeként adódik. A születések növelik (+), a halálozások pedig csökkentik (-) a népesség számát; a nemzetközi vándorlás előjelét végül az adja meg, hogy a bevándorlók vagy a kivándorlók száma magasabb. Természetesen e számok nem önkényesen alakulnak, a népesedési magatartáson túl nagyon erősen kapcsolódnak az adott társadalom jellemző korszerkezetéhez, és így nagyon erős tehetetlenségi erővel bírnak. Gondoljunk csak arra, hogy legnagyobb eséllyel a 25–34 évesek vállalnak gyermeket, és nem pedig a 45–49 éves nők. Az elhalálozás kockázata idős korról exponenciálisan nő, noha a fiatalabbak körében is történnek halálesetek. Végül a vándorlási eseményeknek is erős életkori kötődésük van.

A népességszám egységes fogalom, mégis az említett három komponens mindenkori nagyságát igencsak eltérő mechanizmusok formálják, amelyek a modern társadalmakban csak laza szálakkal kapcsolódnak egymáshoz. Így amikor a népesedési folyamatokról beszélünk, a három komponens alakulását önmagában érdemes vizsgálni és megérteni, majd azok végeredményét kell összekötnünk. Összefoglalónkban arra vállalkozunk, hogy külön-külön megvizsgáljuk a népességfejlődés komponenseinek közelmúltbeli alakulását, majd rövid kitekintést is teszünk a népesség jövőbeli alakulására vonatkozóan.¹

¹ Tanulmányunkban erősen alapozunk a háromévente megjelenő *Demográfiai Portré* vonatkozó fejezeteire, azon belül is különösen a 2021-ben megjelent kiadványunkra (*Monostori–Óri–Spéder 2021*).

Magyarországon 2010-ben kicsit több mint 90 ezren születtek, ugyanakkor 130 ezren haltak meg, és becslésünk szerint² több mint 13 ezerrel többen hagyták el az országot, mint ahányan érkeztek. Így egy évtizeddel korábban egy év alatt valamivel több mint 50 ezer fővel csökkent a népesség (*1. táblázat*). 11 évvel később (2020-ban) a születésszám nagyon hasonló nagyságú maradt, ugyanakkor az elhunytak száma – főképpen a Covid-19 járvány miatt – megemelkedett, a vándorlási egyenleg pedig – bár továbbra is negatív előjelű volt – pozitív irányba változott, így 2020-ban is 50 ezer fő körül volt a népességfogyás. Bár 2021-re vonatkozóan a vándorlási egyenleg számításához szükséges tükröstatistikák adatai még nem állnak rendelkezésre, de feltételezhető, hogy annak értéke, illetve a születésszám pozitív irányba történő enyhe változása a halálozások számának jelentős növekedését nem tudta kompenzálni, így a népességfogyás 2021-ben az előző évi értéknél sokkal jelentősebb (70 ezer fő körüli) volt.

Ha évszázadunk második évtizedét vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a népességfogyás legfőbb tényezője a halálozási veszteség volt, de érdemben növelte a népességfogyást a nemzetközi vándorlás negatív egyenlege is, főként a 2011 és 2015 közötti időszakban, amikor az országot elhagyók száma évente 20–50 ezer fővel haladta meg az országba érkezőket. A hazai népesség alakulásának tárgyalása során leggyakrabban a születések számára koncentrálnak, és indokolatlanul ritkábban kerül előtérbe a másik két komponens. Most, hogy vizsgálódásunk célja a közelmúlt (és részben a közjövő), az alábbi

² A tükröstatistikák adatait is figyelembe véve. A hazai adminisztratív adatok alapján 12 ezer fős vándorlási nyereség mutatkozott 2010-ben, de mivel a kivándorló külföldi és magyar állampolgárok számát alulbecsüli a hazai statisztika, ezért jobbnak láttuk a tükröstatistikák adatait is figyelembe venni a vándorlási egyenleg értékének számításakor.

1. táblázat | Élveszületések és halálozások száma, valamint a vándorlási egyenleg értéke Magyarországon 2010. január 1. és 2021. december 31. között

Év	Élveszületések száma	Halálozások száma	Vándorlási egyenleg	Népességváltozás
2010	90 335	130 456	-13 396	-53 517
2020	92 338	141 002	-4 882	-53 546
Összesen (2010. január 1. és 2020. december 31. között)	996 520	1 433 851	-169 532	-606 863

Forrás: KSH népmozgalmi adatok, saját számítás; NKI becslés KSH adatok és tükröstatistikák nyomán

táblázatunk egyértelműen arra hívja fel a figyelmünket, hogy ez utóbbi összetevők alakulásának leírására nagyobb teret engedjünk. A következőkben tehát röviden áttekintjük, hogy milyen mechanizmusok formálták a népesség egyes komponenseinek alakulását, majd röviden kitekintünk a jövőbeli népesedési folyamatokra.

Termékenység: lassan növekvő gyermekvállalási hajlandóság és stagnáló születésszám

A gyermekvállalás időzítése, halasztása, a gyermekvállalás korszerkezete

Közismert, hogy a gyermekvállalási magatartás átalakulásának meghatározó jellemzője a halasztás (postponement), az első és a további gyermekek megszületésnek egyre későbbi életkorban való bekövetkezése. Amikor 2011-ben a nők gyermekvállaláskor jellemző átlagos életkorának gyors növekedése megállt – az első gyermeket vállalók átlagos kora 28,3 év, míg a gyermekvállalás átlagos kora 30 év körül stagnált –, indokolt volt feltételezni, hogy közel vagyunk az új gyermekvállalási minta „stabilizálódásához”. Nem csak az időzítés változott meg, azaz a „korai” gyermekvállalást felváltotta a „késői” gyermekvállalás, hanem a jellemző családnagyság is átalakult (vö. Spéder 2021). Míg a rendszerváltozást

megelőzően domináns volt a kétgyermekes családmóddel, addig mára dominanciájuk megkopott, erőteljesen nőtt a gyermektelenül maradó, és némileg nőtt az egygyermekes nők részaránya. Végül a nagycsaládos modell, a családtámogatások hatásának köszönhetően, továbbra is meghatározó módon van jelen.

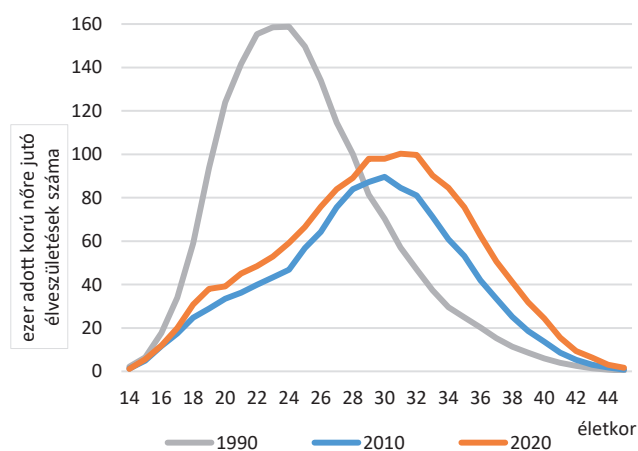
Az életkor-specifikus termékenységi görbéink jól szemléltetik, hogy a rendszerváltástól 2010-ig terjedő időszakot elsősorban a gyermekvállalás női életútban való kitolódása, továbbá a termékenység mértékének csökkenése jellemezte (1. ábra). Erre utal, hogy a görbe ellaposodott, a modális érték pedig jobbra tolódott, az egykor erősen (jobbra) ferde eloszlás szimmetrikusabbá vált. Bár a rendszerváltást követő két évtizedben is nőtt a 30 év feletti nők termékenysége, de ez a növekmény elhanyagolható volt a 20-as éveikben járók körében csökkenéséhez viszonyítva. Ezzel szemben a 2010 óta eltelt évtizedben jól megfigyelhető, hogy a termékenység a 17 év alattiak kivételével gyakorlatilag az összes korcsoportban nőtt.

Az elmúlt évtizedben a legnagyobb, abszolút értékű növekedés a 30-as éveikben járó, azon belül is a 34–35 éves nők körében volt. A növekedés aránya pedig a 40-es életév környékén és az azt követő néhány évben volt a leginkább jelentős. Összességében mind számban, mind arányban egyre fontosabbá válik a 40 év feletti gyermekvállalás szerepe: míg 1990-ben az összes élveszületés 0,5, 2010-ben 1,5, addig 2020-ban már 3,3%-a tartozott ebbe a csoportba (1. ábra).

A termékenység és a gyermekvállalási korban lévő népesség változásai

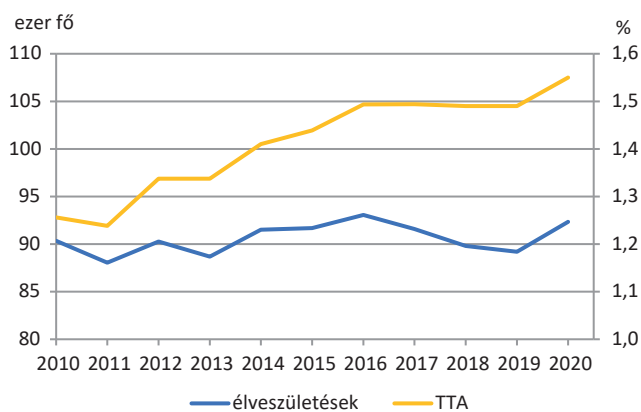
A termékenység alakulásában az elmúlt évtizedet pozitív trendek jellemezték. Már láttuk, hogy 2010 és 2020 között, ha nem is nagymértékben, de egyértelműen nőtt a nők gyermekvállalási hajlandósága. Ez részben megjelent a születésszámok alakulásában, de csak nagyon mértékletesen. A közelmúlt stagnáló, enyhén csökkenő születésszámát követően 2020-ban 92 338 gyermek született Magyarországon. Ez jelentős, mintegy 3,5%-os növekedés az előző évihez viszonyítva, és a legmagasabb születésszám 2016 óta (2. ábra).

2020 a születési adatok szempontjából rendkívül mozgalmasnak és kétarcúnak bizonyult: míg az év első 9 hónapjában 5%-kal több, addig decemberben mintegy

1. ábra | Korspecifikus termékenységi arányszámok (termékenységi görbe) Magyarországon (1990, 2010 és 2020)

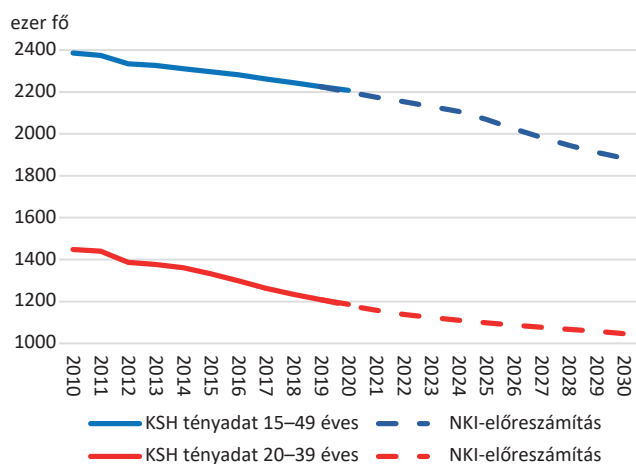
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek; saját számítás

2. ábra Az élveszületések száma és a teljes termékenységi arányszám (TTA) Magyarországon, 2010–2020
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek

8%-kal kevesebb gyermek született, mint az előző év azonos időszakában. A születésszámok 2020. évi emelkedése az új családpolitikai intézkedésekkel, az év végi bezuhanása a Covid-19-járvány első hullámával hozható összefüggésbe. A trendforduló pontosan a lezárásokat követő 9. hónapban következett be. Ezt követően azonban 2021. februártól visszaállt a korábbi emelkedő trend, márciusban kifejezetten sok gyermek született, majd április–májusban normalizálódott a születésszám.

A 2020-as adatok értelmezésekor azonban azt is figyelembe kell venni, hogy az elmúlt évtized igen mérsékelt születésszám-növekedése Magyarországon egy folyamatosan és erőteljesen csökkenő gyermekvállalási korú népesség mellett következett be. Az 1975 körül született nagy létszámú kohorsz (az ún. Ratkó-unokák) gyermekvállalási korból (15–49 éves) való kilépése miatt az ebben az életkorban lévő nők száma 2011 és 2020 között

3. ábra A gyermekvállalási korban lévő (15–49 éves) és a legjobb gyermekvállalási korban lévő (20–39 éves) nők lélekszámának alakulása Magyarországon (2000–2030)
Forrás: KSH, Demográfiai évkönyvek; saját számítás

167 ezer fővel, mintegy 9%-kal csökkent. A női népesség korszerkezetének ismeretében az is biztosan állítható, hogy a következő években is folytatódni fog a női korcsoport létszámának a csökkenése, ezen csak egy – reálisnak nem tűnő – erőteljes pozitív vándorlási egyenleg módosíthatna (3. ábra).

A korstruktúra eltéréseire visszavezethető torzítások kiküszöbölésére, a termékenységi magatartás mérésére használt, a demográfusok körében leginkább elterjedt mutató a teljes termékenységi arányszám (TTA), amely mértéke a 2011-es, 1,24-os mélypontot követően folyamatosan, komoly mértékben és trendszerűen emelkedett 2016-ig, majd néhány év stagnálást követően 2020-ra 1,55-ra nőtt. Ez egyben azt is jelenti, hogy 2020-ban az elmúlt negyed évszázad legmagasabb termékenységi értékét mértük, hiszen 1,5 feletti TTA utoljára 1995-ben volt Magyarországon (2. ábra).

Nemzetközi kitekintés

Az elmúlt időszak erőteljes növekedésének köszönhetően európai összevetésben a magyarországi termékenységi szint jelenleg átlagosnak tekinthető. Az Eurostat adatai szerint a 2019-es, EU27-re számolt átlagos termékenységi arányszám 1,53 volt, a magyarországi pedig 1,55.³ Tehát a teljes termékenységi arányszámot tekintve Magyarország 2016 óta az uniós átlag környékén teljesít, míg 2020-ban valószínűleg már meghaladta azt.⁴ A nagyrégiós szinten ábrázolt adatok alapján látszik, hogy a magyarországi átlagos érték mögött nagy regionális különbségek húzódnak meg. Magyarországon belül Budapest teljes termékenységi arányszáma az EU területén belül is igen alacsonynak számít, Észak-Magyarországra ugyanakkor az egyik legmagasabb az EU-ban.

A fentiek alapján úgy értékelhetjük, hogy az elmúlt szűk évtizedben a gyermekvállalási hajlandóság (TTA) növekedése Magyarországon egyértelmű folyamat, amely csak azért nem nyilvánult meg látványosan a születésszámok növekedésében, mert éppen jelentősen csökkent a gyermekvállalási korban lévő nők száma. Másfelől azonban nem szabad túlbecsülni a pozitív tendencia mértékét. A TTA értékének ugyanis meg kellene haladnia a kettőt ahhoz, hogy egy népesség újratermelje magát, és ettől a magyarországi érték igen jelentősen elmarad, a kettő fölé visszatéréshez szükséges mértékű emelkedésre pedig nemzetközi előzmények nem találhatók.

³ Az Eurostat által számolt magyarországi teljes termékenységi arányszám módszertani okokból eltér a KSH által közölt értéktől. Az Eurostat adatai ugyanis tartalmazzák a nem Magyarországon született gyermekeket, akik édesanyjai életvitelszerűen Magyarországon élnek.

⁴ A legfrissebb európai adatok megtalálhatóak a https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics#live_births_per_woman_in_the_EU_in_2020 honlapon.

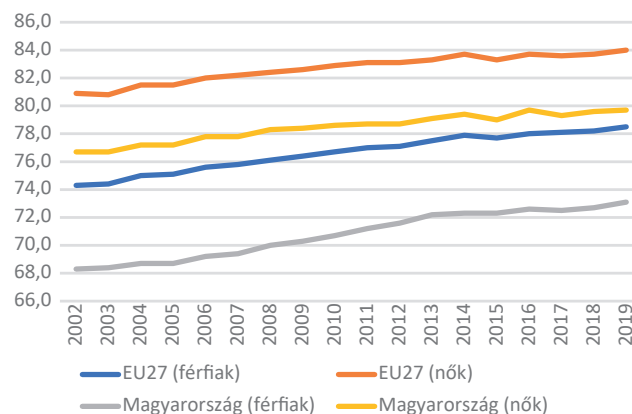
Halandóság: általános tendenciák és pandémiás sokk

A halandóság alakulásának vizsgálatát két szakaszra, a pandémia előtti és a pandémia időszakára kell bontanunk. Mint látni fogjuk, a világvjárvány olyan előre nem látott, drámai hatást gyakorolt számos ország – köztük Magyarország – halandóságára, amely példa nélküli a II. világháború óta eltelt hét évtized történelmében.

Tendenciák a járványt megelőző évtizedekben

Évtizedeken át a világ legfejlettebb országainak a várható élettartama évente 0,2-0,3 évvel javult, vagyis tízévente 2-3 évvel hosszabb élettartam jellemezte a fejlett ipari országok szinte mindegyikét. A járvány előtti időszak egyik fontos jellemzője a halandóság javulásának a lefékezése volt. A lassulás egyaránt érintette a férfiakat és a nőket. Az Európai Unió statisztikai hivatala (Eurostat) által közölt adatok szerint a nők várható élettartama az EU27 tagállamokban 2002 és 2019 között 80,9 évről 84,0 évre, azaz 3,1 évvel növekedett, évi átlagban 0,18 évvel javultak az életkilátások. Ugyanezen időszak alatt a férfiaké 74,3 évről 78,5 évre emelkedett, azaz 4,2 évvel múlta felül az ezredfordulót követő 2002-es bázisát értékét, esetükben az éves javulás üteme 0,25 év volt. Az Eurostat számításai szerint a magyar férfiak élettartama 68,3-ról 73,1 évre, azaz az EU27-ek átlagát meghaladva 4,8 évvel nőtt, míg a nőknél nem volt megfigyelhető a férfiakhoz hasonló felzárkózás, a 76,7 évről 79,7 évre történő javulás az EU tagállamok átlagának felelt meg. A 4. ábrán jól látszik, hogy 2013, 2014 környékén az élettartam javulása megtorpant. A kedvezőtlen folyamat egyaránt megfigyelhető az EU országoknál és hazánkban. 2013 és 2019 között Magyarországon a férfiak 0. életkorban várható élettartama 0,9 évvel (72,2-ről 73,1-re), a nőké mindössze 0,6 évvel emelkedett (79,1-ről 79,7-re). A 2007 és 2013 közötti, hasonló hosszúságú időszakban a férfiak élettartama 2,8 évvel (69,4-ről 73,1-re), a nőké 1,1 évvel (77,8-ről 79,1-re) javult. Az Európai Unió egészén belül a lassulás abszolút nagyságát tekintve kevésbé számottevő. Itt a 2013 előtti időszakban a férfiaknál 1,7, a nőknél 1,1 évnnyi javulás méréséklődött 1,0, illetve 0,7 évre.

Több hipotézis megfogalmazódott a lassulás magyarázatára (ld. részletesebben *Bálint–Kovács 2021*). A hipotézisek közül egyesek a megtorpanást az influenzajárványok a vizsgált időszakban tapasztalt felbukkanásával hozták összefüggésbe. Az influenzajárványokkal kapcsolatos feltevést igazolná, ha a mortalitás javulása a járványok leginkább kitett, a veszélyeztetett csoportok közül az idősebbek esetében mérséklődne leginkább. Az influenzahoz hasonlóan az időskori degeneratív megbetegedések (Alzheimer-kór, demencia, Parkinson-kór) gyakoribbá válása is felmerült a lehetséges magyarázatok között. E halálokok élettartam-változásra gyakorolt

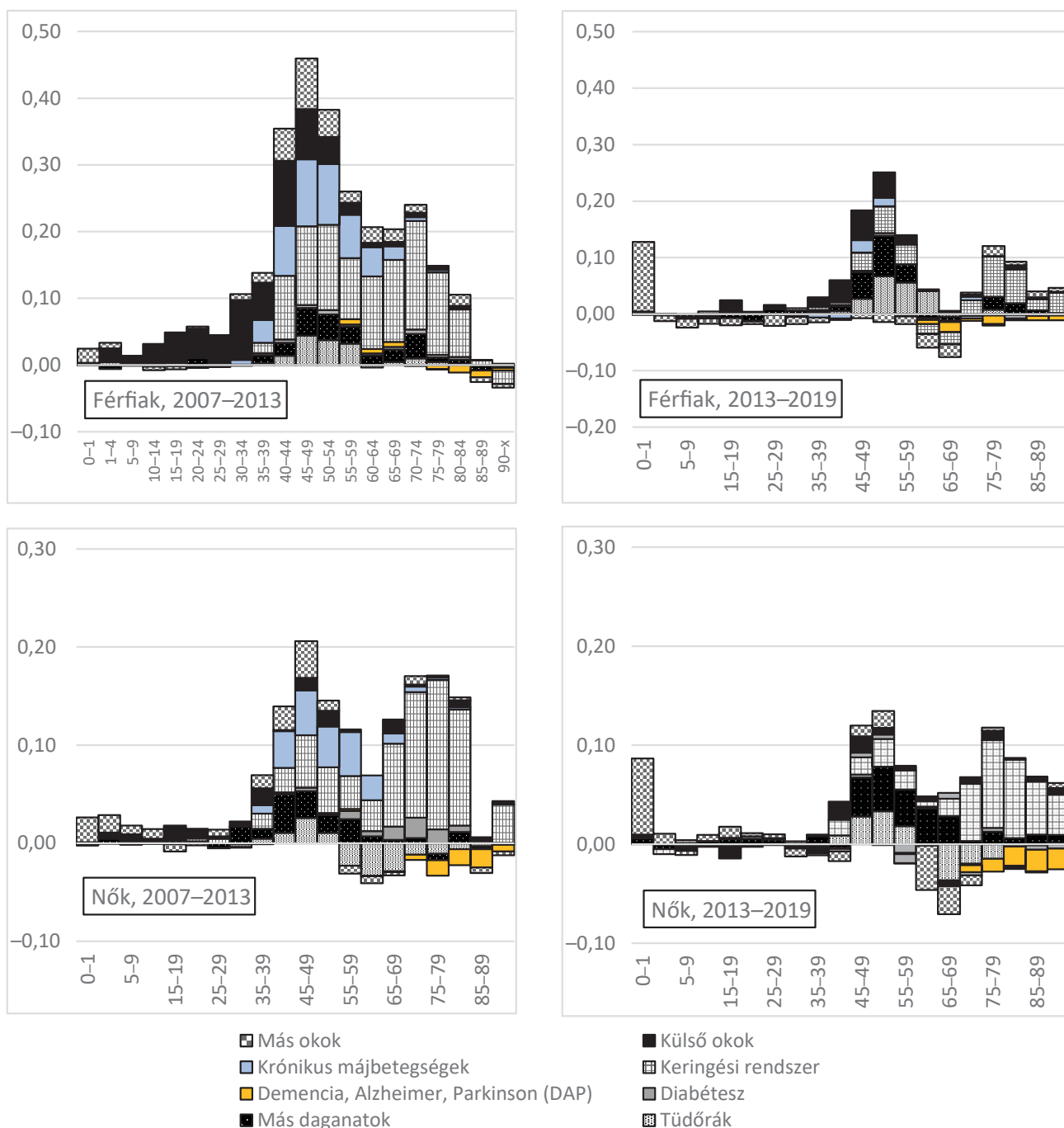
4. ábra

A születéskor várható élettartam az EU27-országok átlagában és Magyarországon 2002–2019 között, év

Forrás: Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_MLEXPEC__custom_4949786/default/table?lang=en

hatása vizsgálható az elemzés keretei között. A fejlett mortalitású országokban az élettartam-javulás legfontosabb forrása a kardiovaszkuláris megbetegedések okozta mortalitás terén elért drámai javulás volt, amelyet a demográfusok „kardiovaszkuláris forradalomként” tartanak számon. Felmerült, hogy ezen halálokok további javulásának a forrásai bizonyos országokban elérhették jelenlegi határaikat. A kardiovaszkuláris megbetegedések számos kockázati faktorról vannak összefüggésben, amelyek társadalmi elterjedése különböző mértékben fékezheti az élettartam javulását. Emellett bonyolult mechanizmusokon keresztül egyes kohorszhatások is markáns szerepet játszhatnak a kedvezőtlen folyamatok alakulásában, tipikusan ilyen a dohányzással kapcsolatos halandóság, amely múltbeli dohányzási szokások következményeit (bizonyos születési évjáratok eltérő érintettségét) tükrözheti vissza.

A változás lehetséges okainak feltárásához rövidített halandósági táblákat hoztunk létre nemek szerint, amelyeket életkor és halálokok szerint dekomponáltunk. A számítások eredményei lehetőséget teremtenek arra, hogy meghatározzuk az egyes életkorok és halálokok hozzájárulásait az élettartam változásához a 2007 és 2013, valamint a 2013 és 2019 közötti időszakban. Az elemzésben szereplő halálokok jellemzően valamely kockázati faktorhoz vagy magatartásokhoz kapcsolódnak, nem minden esetben követik a Betegségek nemzetközi osztályozásának (BNO) főcsoportrendszerét. A tanulmányban a következő halálokok szerepelnek: (1) a tüdő rosszindulatú daganatai (dohányzás), (2) egyéb rosszindulatú daganatok, (3) krónikus májbetegségek (alkoholos mortalitás), (4) demencia, Alzheimer-kór, Parkinson-kór (időskori megbetegedések), (5) diabétesz (elhízás, alkoholos megbetegedés), (6) keringési rendszer megbetegedései okozta mortalitás, (7) külső okok (erőszakos eredetű okok: gyilkosság, öngyilkosság, balesetek),

5. ábra

A várható élettartam dekomponálása életkor, halálokok és nemek szerint, 2007 és 2013, valamint 2013, és 2019 között, év

Forrás: saját szerkesztés (népmozgalmi adatok)

(8) egyéb okok. A számítások eredményeit az 5. ábra szemlélteti.

A változások több fontos jellemzője ragadható meg. Az élettartam-javulás megtorpanása a férfiaknál éppúgy, mint a nőknél a középkorúak (30–59 évesek) és a fiatalabb idősök (60–79 évesek) halandóság javulásának jelentős csökkenésével, helyenként eltűnésével kapcsolatos. A férfiak várható élettartama 2007 és 2013 között 1,7 évvel nőtt a 30–59 évesek javuló mortalitása miatt, ugyanezen növekmény 2013 és 2019 között 0,6 évre

mérséklődött, míg a 60–79 év közöttiek 0,8 évnyi növekedése a második periódusban gyakorlatilag eltűnt. A 60–69 éveseknél megfigyelhető veszteség elsősorban kohorsz-specifikus sajátosságokra utal, és ezen belül elképzelhető bizonyos társadalmi csoportok többlet halandósága is. Mérsékelten csökkent a 70 év felett nyereség nagysága is (0,4-ről 0,3 évre). A férfiakhoz hasonlóan a nőknél is a középkorúak és a fiatalabb idősök mortalitásának javulása fékeződött le, és fejeződött ki az élettartam-javulás lassulásában. A 30 év alattiak és a legidősebb

idősek (80 év feletti) élettartam-nyeresége a nemek egyikénél, együttesen sem haladta meg a 0,2–0,3 évet, és ez időben sem változott. Összességében, az élettartam javulásában és a javulás lassulásában is a 30–79 év közötti korcsoportok szerepe volt a meghatározó.

Az egyes halálokok közül a keringési rendszer megbetegedései okozta halálozás dinamikája (hozzájárulása) változott leginkább. 2007 és 2013 között pusztán ezen betegségcsoport javulása még egy évvel növelte a férfiak és 0,7 évvel a nők várható élettartamát, a rákövetkező periódusban a nyereség 0,3, a nőknél 0,4 évre mérséklődött. A csökkenés a 30–79 év közötti férfiakhoz és nőkhöz kapcsolódott, sem az idősebb, sem a fiatalabb korcsoportok kardiovaszkuláris mortalitásának a hozzájárulása nem változott. A halálokok közül jelentősebb hatása volt a férfiaknál a külső, ún. erőszakos halálokok (első sorban a balesetek) mérséklődő hozzájárulásainak, jellemzően a fiatalabb és a középkorú felnőttek körében. Mindkét nemnél megfigyelhető a krónikus májbetegségek okozta élettartam-nyereség eltűnése (a férfiaknál 0,5 évről, a nőknél 0,2 évről), amely az alkoholos mortalitás jelentős, a közép-európai átlag szintjére történő visszaesésével kapcsolatos. Érdekesség, de a jelenség magyarázatában játszott szerepe nem meghatározó az időskori Demencia-Alzheimer-Parkinson (DAP) megbetegedések okozta mortalitás, valamint a fiatalabb idős nőknél megfigyelhető dohányzással kapcsolatos halálozás negatív szerepe. A diabétesz mint elsődleges halálokok élettartam-változásban játszott szerepe nem meghatározó, mint társbetegség ebben az elemzési megközelítésben nem nyomon követhető. Röviden összefoglalva elmondható, hogy a várható élettartam javulásának a lefékeződése elsősorban a kardiovaszkuláris mortalitás okozta nyereség jelentős mérséklődésével kapcsolatos. A nyereség bimodális életkori mintázata a második időszakban utalhat társadalmi csoportok eltérő epidemiológiai fejlődésére, az érintett kohorszok kedvezőtlen mortalitási trendjeire.

A Covid-19-halálozás Magyarországon – trendek és demográfiai jellemzők

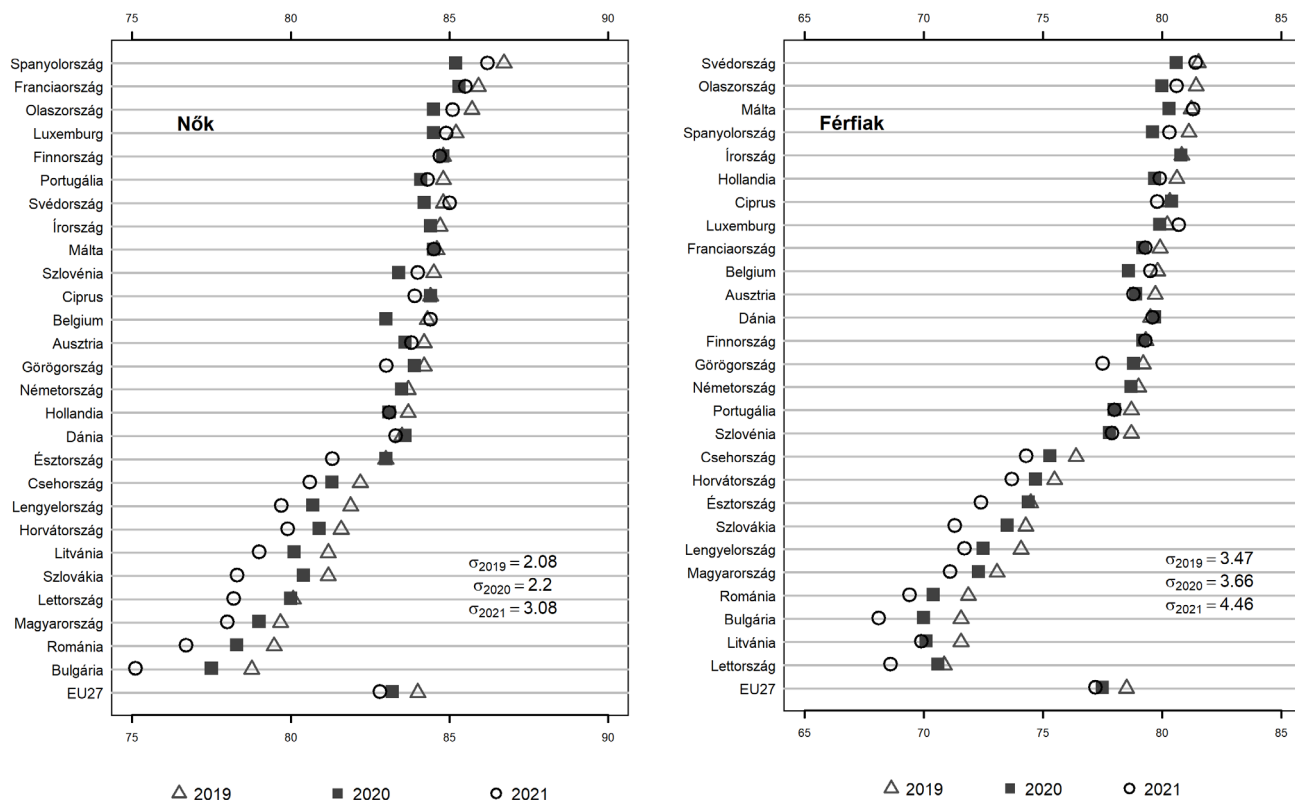
A koronavírus okozta járvány súlyos erőpróba elé állította a társadalom szinte minden tagját. Részben a szigorú korlátozásoknak, a fertőzés terjedése visszaszorításának köszönhetően, részben pedig a halálozás hosszú távú, minden korcsoportot érintő javulása miatt a halálozások száma a korábbi években tapasztalt szint alatt maradt egészen a pandémia második hullámaig (2020. október–december), azt követően azonban különböző mértékű többlethalálozás mutatkozott. A járvány születéskor várható élettartamra gyakorolt hatása a pandémia első és második évében, a változás dinamikájában is jelentősen eltért az EU országai között. A Covid-19-járvány világszerte megszakította a halálozási trendeket, a várható élettartam tartós javulását. A Covid-19 által kiváltott halálozási sokk 2020-ban a várható élettartam olyan mér-

tékű csökkenését eredményezte, ami példa nélküli a magas jövedelmű országok II. világháborút követő történelmében (Schöley et al. 2022).

A járvány első évében a legnagyobb élettartam-veszté-
séget az EU-n belül a járvány epicentrumának számító országok (Olaszország, Spanyolország) mellett a legalacsonyabb életkilátásokkal rendelkező kelet-európai országok szenvedték el (4. ábra). Az Eurostat (2022) által publikált adatok szerint a spanyol férfiak és nők élettartama 2019-hez képest 2020-ban 1,5 évvel csökkent, az olasz férfiaké 1,4, a nőké 1,2 évvel volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban. A volt szocialista országok közül legalább másfél évvel csökkent a bolgár (1,6 év) és a lengyel (1,6 év), továbbá a litván (1,5) és a román (1,5 év) férfiak várható élettartama, és ettől néhány tized évvel alacsonyabb mértékben esett vissza ugyanezen országok női populációinak a várható élettartama. Az Eurostat becslése szerint a járvány első évében a magyar népesség élettartam-csökkenése nem volt kirívóan magas. A férfiaknál megfigyelt 0,8 évnyi csökkenésnél tizenkét országban magasabb, tizenegyben alacsonyabb, míg háromnál hasonló mértékű visszaesés következett be. A nők relatív pozíciója hasonlóan alakult, mint a férfiaké: tíz országban magasabb, tizenháromban alacsonyabb, háromban pedig hasonló (0,7 év) visszaesés történt.

Bármilyen meglepő, az élettartam-deficit alapján a járvány első évében nem beszélhetünk az európai nagyrégiók éles megosztottságáról, az élettartam jelentős csökkenésére találunk példát a magas és alacsony életkilátásokkal jellemezhető, kelet- és nyugat-európai országokban egyaránt. A járvány második évében, 2021-ben jelentős változások történtek. A nyugat-európai országok közül Olaszországban, Spanyolországban, de ide sorolható még Belgium is, a járvány első évében jelentősen csökkentek a születéskor várható élettartamok, a járvány második évében egyfajta visszapattanás következett be. 2020-ban a belga férfiak várható élettartama 1,2 évvel volt alacsonyabb, mint egy évvel korábban, míg 2021-ben az élettartam 0,9 évvel növekedett, de még mindig elmaradt a 2019-es értéktől. Mindeközben a dán férfiak és a svéd nők várható élettartama 2021-ben már meghaladta a válság előtti év értékét. Néhány nyugat-európai országban (Portugália, Hollandia, Franciaország, Ausztria) 2021-ben a korábbi évben tapasztalt visszaesés ismétlődött meg. A nyugati országok közül egyedülként Görögország mutat hasonlóságot az egykori keleti blokk országaival.

Az alacsonyabb élettartamú, rosszabb egészségi állapotú, sérülékenyebb kelet-európai országokban a Covid-19-járvány 2021-ben az élettartamok további, immáron drámai csökkenéséhez vezetett. A bolgár férfiak várható élettartama 3,5, a nőké 3,7 évvel csökkent, a szlovákoké 3,0 és 2,9 évvel volt alacsonyabb, mint a járványt megelőző évben. A visszaesés jóval meghaladta a két évet a lengyel (2,4) és a román férfiak körében (2,5), és két év körüli volt az észt, a cseh (2,1) és a magyar (2,0) férfiaknál, és 1,6–1,7 év ugyanezen országok

6. ábra | A nők és a férfiak születéskor várható átlagos élettartama az EU27-ben, 2019-ben, 2020-ban és 2021-ben (év)
 Megjegyzés: 2021-es adatok Németország és Írország nélkül.

Forrás: Eurostat, Life expectancy by age and sex [DEMO_MLEXPEC_custom_2738317] (Letöltés dátuma: 2022. 05. 17.); saját szerkesztés

női populációi esetében. A volt szocialista országok szinte mindegyike nagyobb sokkhatást szenvedett el, mint Magyarország.

A járvány elmúlt két évének tapasztalatai alapján világgossá vált, hogy az Európai Unió legtöbb országában továbbra is a járvány kitörése előtti szint alatti élettartamok figyelhetők meg. Bár a járvány első évének hatásait illetően kevésbé egyértelműek az Európán belüli földrajzi törésvonalak, a második évben viszont már egyértelmű kapcsolat mutatható ki a járvány előtti halandósági szint és az élettartamok csökkenése között. Szlovénia kivételével a volt szocialista országok mindegyike nagyon jelentős élettartam-vesztést szenvedett el 2021-ben. A járvány felerősítette az Európa keleti és nyugati része közötti élettartamok szerinti megosztottságot, s egyúttal növelte az országok közötti

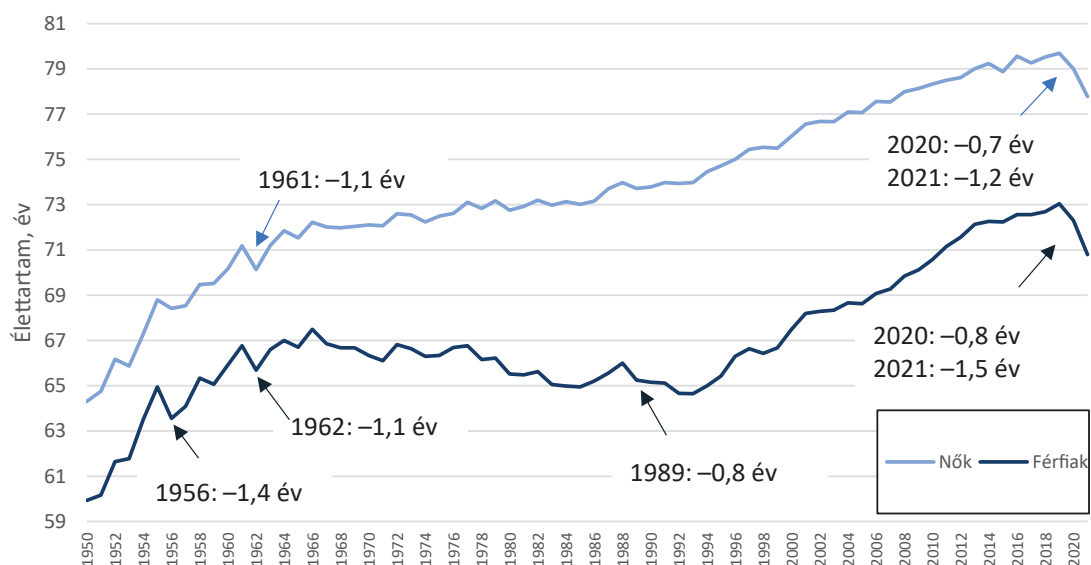
egyenlőtlenségeket. A divergenciát támasztja alá a keresztmetszeti szórások markáns növekedése a férfiaknál és a nőknél egyaránt (6. ábra).

A nemzetközi kitekintés után nézzük hogyan alakult a születéskor várható élettartam hazánkban. Az adatsor jelöli a II. világháború után tapasztalt markánsabb visszaeséseket, mortalitási kríziseket. Négy komolyabb meg-rázkódtatás volt tapasztalható az elmúlt hét évtized során, ezek politikai eseményekhez, gazdasági meg-rázkódtatásokhoz, illetve járványokhoz kapcsolódtak. Az első, az 1956-os forradalom, amely a férfiak élettartamának jelentős (-1,4 év) visszaesését eredményezte. Az 1962-es influenzajárvány a férfiak és a nők életkilátásait is egyaránt 1,1 évvel mérsékelte. Az 1988 utáni, az átmenettel kapcsolatos visszaesés elsősorban a férfiakat érintette. Azonban ezek mindegyike elmarad ahhoz a

2. táblázat | A halálózások száma, valamint a Covid-19-betegségben és más halálókban elhunytak száma nemek szerint 2020-ban és 2021-ben

Nem	Elhunytak száma 2019-ben	Elhunytak száma 2020-ban	Ebből: Covid-19	Egyéb halálok	Elhunytak száma 2021-ben	Ebből: Covid-19	Egyéb halálok
Férfi	62 843	68 661	4 616	64 045	77 099	12 839	64 260
Nő	66 760	72 341	4 365	67 976	78 522	11 999	66 523
Összesen	129 603	141 002	8 981	132 021	155 621	24 838	130 783

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0010.html

7. ábra

A férfiak és a nők születéskor várható élettartama Magyarországon, 1950–2021

Forrás: Human Mortality Database (www.mortality.org), 2021-es év adatai alapján saját számítás

vesztéséhez, amelyet a koronavírus-infekció (SARS-CoV-2) okozta halálozás eredményezett (7. ábra).

A hivatalos adatok szerint Magyarországon a koronavírus-járvány 2020-ban 8981, 2021-ben 24 838 közvetlenül a Covid-19-nek tulajdonítható áldozatot követelt (2. táblázat). Figyelembe véve a világjárványt megelőző más halálozási okokban elhunyt számát, a Covid-19 vezető halálókká vált a járvány által érintett évek mind-egyikében. A halálozások száma a járvány előtti évben 2019-ben 129 603 volt, a pandémia első évében 11 399-cel, 2021-ben 26 018-cal volt magasabb. A halálozások számában megmutatkozó növekmény közel 80%-át, 2021-ben több mint 95%-át a Covid-19 megbetegedés okozta halálozás tette ki.

Nemzetközi vándorlás

A népességfejlődés három komponensét összehasonlítva, a vándorlási adatok „illékonyak” tekinthetők a születési és a halandósági adatokhoz képest, hiszen egyrészt konvenció és definíció kérdése, hogy milyen határátlépés tekinthető nemzetközi vándorlási eseménynek⁵, másrészt a határátlépés pillanatában még bizonytalan, hogy egy határátlépés vándorlási esemény lesz-e, harmadrészt az egyes országok adminisztrációja érthetően pontosabb képpel rendelkezik a bevándorlókról, mint a kivándorlókról. Mindezeknek megfelelően a nemzetközi vándorlási eseményt egyfajta becslésnek tekinthető.

⁵ A konvenciónak megfelelően minimum egy évig tartó, életvitelszerűen más országban való tartózkodást tekintjük nemzetközi vándorlási eseménynek.

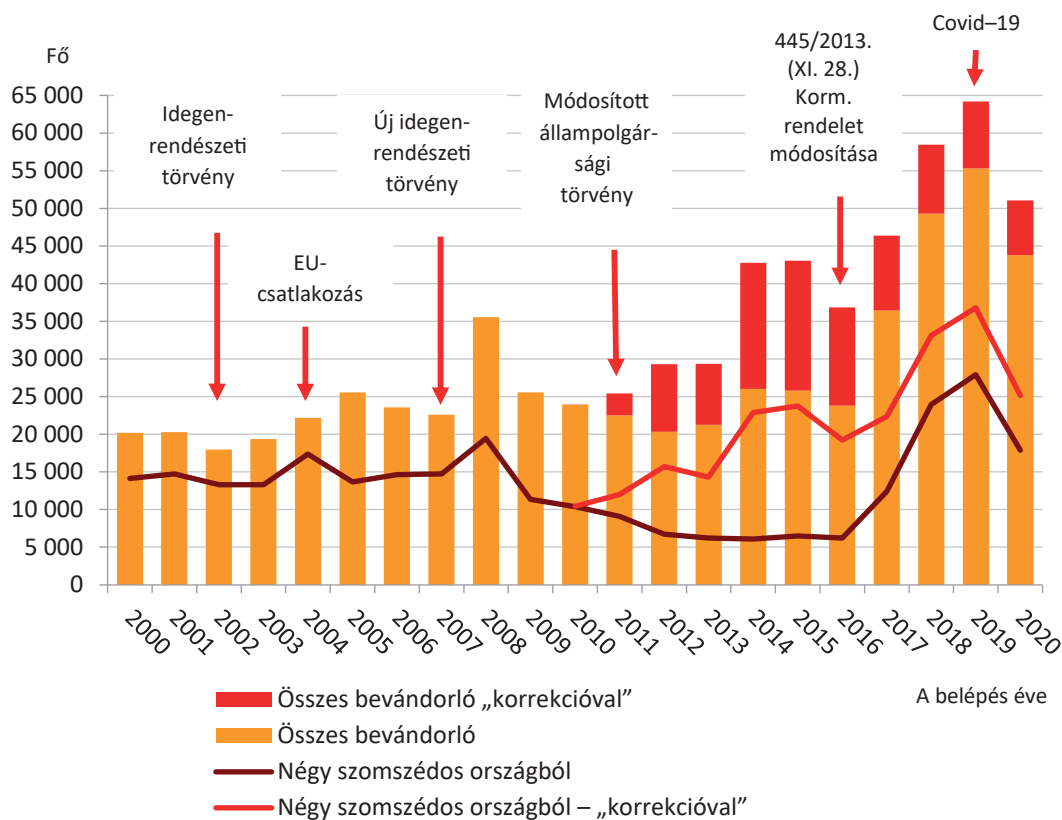
Bevándorlás

A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok számában az ezredfordulót követő 15 évben kisebb-nagyobb ingadozások történtek. A kétezres évek elején az országba érkező külföldiek száma évi 20 ezer körül volt; az Európai Unióhoz való csatlakozást követően, 2005-ben meghaladta a 25 ezer főt; a 2007-es új idegenrendészeti törvény⁶ bevezetése pedig a rendszerváltás óta mért legnagyobb, az előző évhez képest közel 13 ezer fős növekedést eredményezett. Ezt követően a bevándorlók száma kissé visszaesett, majd egészen 2016-ig évi 20–25 ezer fő körül alakult.

Ezzel párhuzamosan a bevándorlók összetétele is átalakult. E szerkezeti változás az EU15 országaiból és Ázsiából érkezők számának növekedése mellett azzal is magyarázható, hogy az egyszerűsített honosítás⁷ bevezetését követően a szomszédos országokban élő magyarok magyar állampolgároként vándoroltak Magyarországra – 2011 és 2016 között mintegy 97%-uk Romániából, Ukrajnából, Szerbiából és Szlovákiából érkezett –, így nem szerepeltek a bevándorlóként nyilvántartott külföldi állampolgárok között. A négy szomszédos országból érkező magyar állampolgárokat is figyelembe véve ugyanakkor látható, hogy 2014–2015-ben minden korábbinál több bevándorló érkezett az országba, közel 40%-uk a

⁶ A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény jelentősen leegyszerűsítette, csupán regisztrációhoz kötötte a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező EGT-állampolgárok és (harmadik országbeli) családtagjaik számára az állandó lakóhely létesítésének feltételeit.

⁷ Lásd: az 1993. évi LV. törvényt módosító 2010. évi XLIV. törvény 2. § (3).

8. ábra

A Magyarországra bevándorló külföldi állampolgárok és ezen belül a négy szomszédos országból érkezők száma (flow) (2000–2020)

Megjegyzés: A „korrekció” a négy szomszédos országból (Románia, Ukrajna, Szerbia és Szlovákia), az egyszerűsített honosítás bevezetését követően érkezett magyar állampolgárok számát veszi figyelembe.

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal (KSH), Demográfiai évkönyvek

négy szomszédos országban született magyar állampolgár volt.

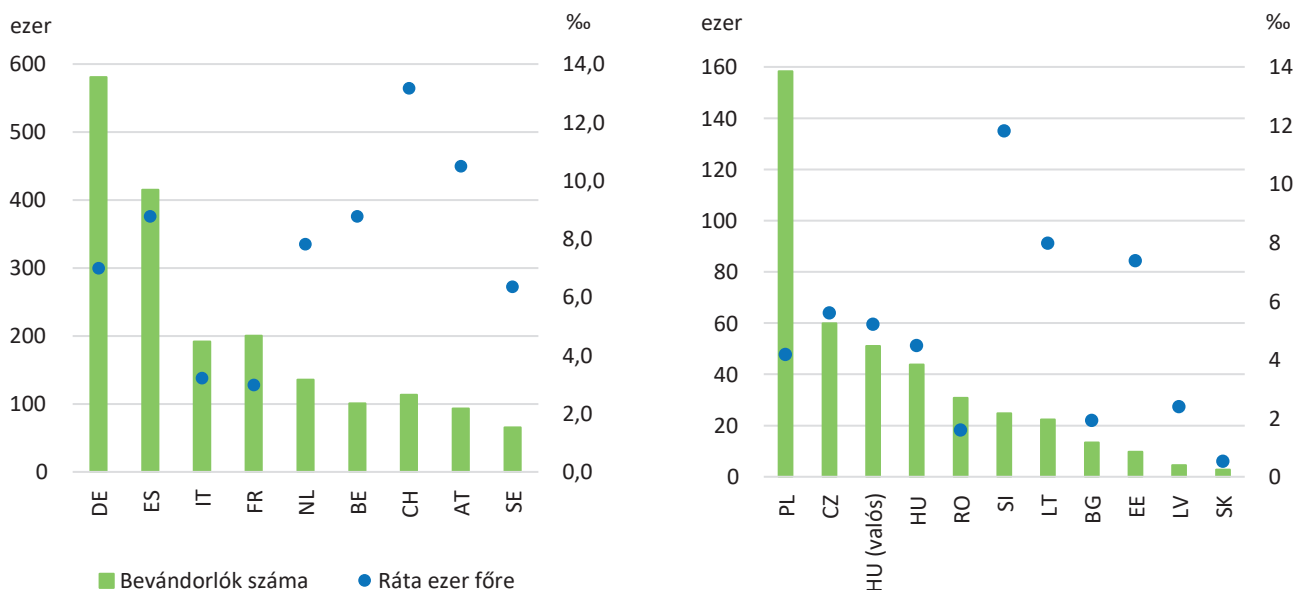
2016 után a bevándorló külföldi állampolgárok számában folyamatosan emelkedést lehetett megfigyelni: 2018-ban 49 ezer; 2019-ben 55 ezer külföldi állampolgár érkezett az országba, a bevándorlók „korrigált” száma pedig 2019-ben a 64 ezer főt is meghaladta. Az utóbbi években a szomszédos országokban született magyar állampolgárok bevándorlása mérséklődött, évi 9–10 ezer fő körül állandósult, a négy szomszédos országból érkező külföldi állampolgárok száma (akiknek a többsége ukrán volt) viszont 2016 és 2018 között közel a négyszeresére nőtt, 2019-ben megközelítette a 28 ezret. Ebben az évben a bevándorló külföldi állampolgárok több mint 50%-át a négy szomszédos országból érkezők tették ki.

A koronavírus-járvány hatására 2020-ban az országba érkező bevándorlók száma jelentősen visszaesett, amely csökkenés 94%-át az országba érkező ukrán állampolgárok bevándorlásának mérséklődése magyarázza. 2020-ban 43 785 bevándorló külföldi állampolgárt regisztráltak, a bevándorlók „korrigált” száma 51 ezer fő volt (8. ábra). 2021-ben viszont a bevándorlók száma ismét emelkedni kezdett – figyelembe véve a négy szomszédos

országból érkező magyar állampolgárokat is –, megközelítette az 57 ezer főt. Ezt a jelentős növekedést az országba érkező ukrán állampolgárok számának újbóli, 2020-ról 2021-re 1,7-szeres emelkedése magyarázza.

„Bevándorlóként” nemcsak külföldi, de magyar állampolgárok is érkeznek. Két csoportjukat különböztetjük meg: a külföldön született bevándorló, illetve a Magyarországon született (visszavándorló) magyar állampolgárokat. A *külföldön született* bevándorló magyar állampolgárok száma a kétezres években végig alacsony, 1500–2000 fő körüli volt. Az egyszerűsített honosítás bevezetését követően a külföldi születésű bevándorló magyar állampolgárok jelentős részét azok alkották, akik külföldön szereztek magyar állampolgárságot, és ezt követően költöztek Magyarországra. Számuk egészen 2015-ig folyamatosan nőtt, majd 2016 után jelentősen visszaesett. Míg 2015-ben 17 747 külföldön született bevándorló magyar állampolgárt regisztráltak, addig 2021-re számuk nem érte el a 9 ezer főt.

Az elvándorlás növekedésével a *külföldről hazatérők* száma az adminisztratív adatforrásokra épülő hazai statisztikában is számottevően növekedni kezdett. Míg az EU-csatlakozás után a Magyarországon született visszavándorló magyar állampolgárok száma csupán pár száz

9. ábra

A bevándorló külföldi állampolgárok száma (flow) és a nyers bevándorlási ráta az EU8+2-országokban, 2020

Megjegyzés: Magyarország esetében a „valós” érték a bevándorlók előzőekben leírt „korrigált” számát veszi figyelembe.

Forrás: az Eurostat adatbázisa (migr_imm1ctz); saját számítás

fő volt, addig 2010-ben meghaladta az 1500 főt, 2017-ben már 20 ezer felett volt, 2020-ban pedig több mint 23 ezer Magyarországon született magyar állampolgár tért vissza az országba. 2021-ben ez a trend megtörni látszik, a visszatérők száma az előző évinél valamivel kevesebb, 22 583 fő volt. Ez azonban csak a hivatalosan visszatérők számát jelenti, a jelenség valós méretét nehéz megbecsülni, a ténylegesen visszavándorlók számáról és összetételéről nincsenek pontos adatok.

A nyugat-európai hagyományos befogadó országokhoz képest Magyarországra lényegesen kevesebb bevándorló érkezik, és a bevándorlók ezer lakosra számított aránya is alacsonyabb. A külföldi állampolgárságú bevándorlók esetében a nyers bevándorlási ráta⁸ 2008 után 3 ezrelék alatti volt, majd ezt követően növekedésnek indult, és 2020-ban megközelítette az 5 ezreléket. A bevándorlók „korrigált” számát figyelembe véve a ráta már 2014-ben és 2015-ben túllépte a 4 ezreléket, 2020-ban 5,2 ezrelék volt.

A kelet-közép-európai országok többségében – Lengyelország és Csehország kivételével – a bevándorlók száma 2020-ban még a magyarországinál is alacsonyabb volt. Noha Lengyelországba kétszer annyi bevándorló érkezett, mint hazánkba, magasabb népességszáma miatt a nyers bevándorlási ráta csupán 4,2 ezreléket tett ki. A magyarországinál kisebb népességszámú Észtországban, Litvániában és Szlovéniában viszont a magyarországinál jóval magasabb (7–12 ezrelék) a ráta értéke, még

abban az esetben is, ha figyelembe vesszük a szomszédos országokból magyar állampolgárként bevándorlókat (9. ábra).

A huzamosan Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma 2001-től 2011-ig folyamatosan nőtt, 2012-re viszont jelentős (közel 64 ezer fős) visszaesés történt.⁹ 2017 óta ugyanakkor a Magyarországon tartózkodó külföldiek számában ismét – 2017 és 2021 között közel 44 ezer fős – növekedés figyelhető meg. Az Eurostat adatai szerint Magyarországon a külföldi állampolgárok népességen belüli aránya 2012 és 2017 között 1,4–1,6% volt, az utóbbi években viszont fokozatosan nőtt, 2020-ban elérte a 2%-ot. A külföldi születésű népesség aránya viszont már 2016-ban meghaladta az 5%-ot, 2020-ban pedig 6,1% volt. Ugyanakkor hazánkban a nyugat-európai országokhoz képest mind a külföldi állampolgárok, mind pedig a külföldi születésűek népességen belüli aránya alacsony.

Magyar állampolgárok kivándorlása

Ahogy már jeleztük, az egyes országok hivatalos statisztikája sokkal pontosabb képpel rendelkezik a bevándorlókról, mint a kivándorlókról, ezért indokolt, hogy a Magyarországról való kivándorlás mértékét más, a ma-

⁸ Az adott évben bevándorlók száma a fogadó ország évközepi népességszámára vetítve (ezer lakosra számított arány).

⁹ Ez részben a 2011. évi honosítások magas számával magyarázható, másrészt azzal, hogy a 2001 és 2011 közötti időszak az itt tartózkodó külföldiek továbbvezetett számát mutatja, amelyet elsősorban a be- és kivándorlások, valamint a honosítások száma alakított. A kivándorló külföldi állampolgárok számát azonban alulbecsüli a statisztika, ezért az állomány 2012. évi adata kiigazításra került a 2011. októberi népszámlálás alapján.

gyar népesség szempontjából lényeges célországok bevándorlási statisztikája alapján becsüljük meg, azaz használjuk a célországok „tükörstatisztikáit”. (Ennek megfelelően a hivatalos és a „tükörstatisztika” alapján is nyomon követjük a magyarok kivándorlását. Vö. 10. ábra).

A 2007-től lassú, majd 2011-től gyors ütemben növekvő elvándorlás 2013 és 2015 között stagnált, 2016-tól pedig csökkenés tapasztalható, amely 2019-ben felgyorsult. A hivatalos hazai statisztikában megjelenő kivándorló magyar állampolgárok száma – bár messze elmarad a tükörstatisztikák adataitól – szintén jelzi az elvándorlási hullám 2014–2015 körüli tetőzését, majd 2016-tól a folyamatos csökkenést (10. ábra). Bár 2021-re vonatkozóan az Eurostat adatai még nem állnak rendelkezésre, a hazai adatok a kivándorlók számának enyhe növekedését mutatják.

Noha az Eurostat adatsora – amely az EGT-országok és Svájc harmonizált bevándorlási adataira épül – a trend alakulását jól tükrözi, az évente elvándorlók alsó becslült értékeit jeleníti meg. Egyfelől az Európán kívüli célországokat nem tartalmazza, másfelől 2006-tól az Egyesült Királyság adatai sem szerepelnek az összesítésben, holott 2004 és 2020 között több mint 243 ezer fő kapott társadalombiztosítási számot (NINo) a szigetországban.

Németország és Ausztria – a két hagyományos célország – esetében megfigyelhető a korábbi – történelmi, kulturális és nyelvi kapcsolatokra épülő – migrációs minták továbbélése. Németországban jelentős számú

magyar bevándorlót regisztráltak már a 2011-es munkaerőpiaci nyitást megelőzően is. A nyitást követően a számuk minden korábbinál nagyobb mértékben növekedett, 2013 és 2015 között megközelítette az évi 60 ezer főt, majd 2016-tól meredeken csökkent, 2021-ben az évi 30 ezret sem érte el. Ausztria esetében viszont főként a munkavállalási célú ideiglenes vagy ingázó elmozdulások a jellemzőek, és a bevándorlás szerényebb méretű.

A tükörstatisztikák alapján 2021 elején az EGT-országokban élő magyar állampolgárok száma megközelítette az 535 ezer főt, ami 2014 óta mintegy 205 ezer fős, az ezredforduló óta (2001 januárjától) pedig 450 ezer fős növekedést jelent. 2021-ben e népesség közel háromnegyede a három fő célországban – Németországban (36%), az Egyesült Királyságban (21%) és Ausztriában (17%) – élt. Az Európán kívüli területeket is figyelembe véve (amelyek az Eurostat-adatokban nem szerepelnek) – és feltételezve, hogy napjainkban a magyarok mintegy 15–20%-a vándorol Európán kívüli területekre – 2021. január 1-jén a legalább egy éve külföldön tartózkodó magyar állampolgárok száma szerte a világban összességében 615 és 642 ezer fő közöttire becsülhető (stock adat).

Bár az elmúlt időszakban – utóbbi néhány évet leszámítva – a külföldön élő magyar állampolgárok száma dinamikus növekedett, a kibocsátó népességhez viszonyított arányuk azonban továbbra is elmarad a régió jelentősebb kivándorlási országainak arányaihoz képest. A kelet-közép-európai országok többségében az EU-csatlakozást az elvándorlás, illetve a munkaerő-migráció

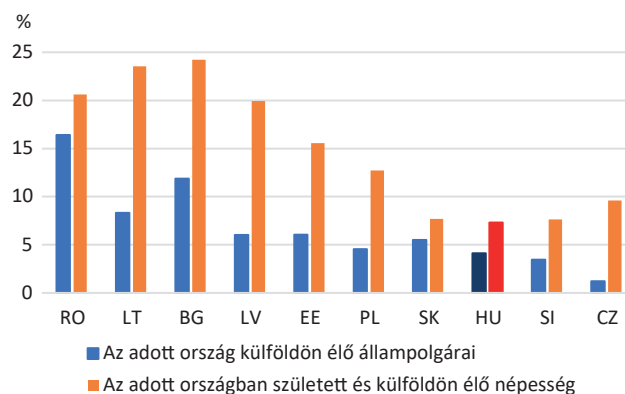
10. ábra A Magyarországról kivándorló, illetve a más európai országokba bevándorló magyar állampolgárok száma (flow adatok) (2000–2020)

Megjegyzés: Adathiány miatt az Egyesült Királyság 2006-tól, Franciaország 2000 és 2012 között nem szerepel az összesítésben. Spanyolország esetében 2014-től, Írország esetében 2016-tól becsült adat.

Forrás: *Az Eurostat adatbázisa ([migr_imm1ctz]; frissítve 2021. március 7-én), 2009-től kiegészítve Németország (DESTATIS) és Ausztria (Statistik Austria) adataival; saját számítás. **KSH, Demográfiai évkönyvek (2009-ig a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás, 2010-től a NEAK/OEP/taj-nyilvántartása, 2011-től pedig mindkettő alapján)

sokkal nagyobb fellendülése követte. A balti országokból, valamint Lengyelországból és Szlovákiából, majd később a 2007-ben csatlakozó Romániából és Bulgáriából is tömegesen – vagy legalábbis a kibocsátó népességhez képest jelentős arányban – indultak útnak az újonnan megnyílt munkavállalási lehetőségek hatására. A magyarországi elvándorlás viszonylag későn, a két-éves évek végén kezdett számottevően növekedni.

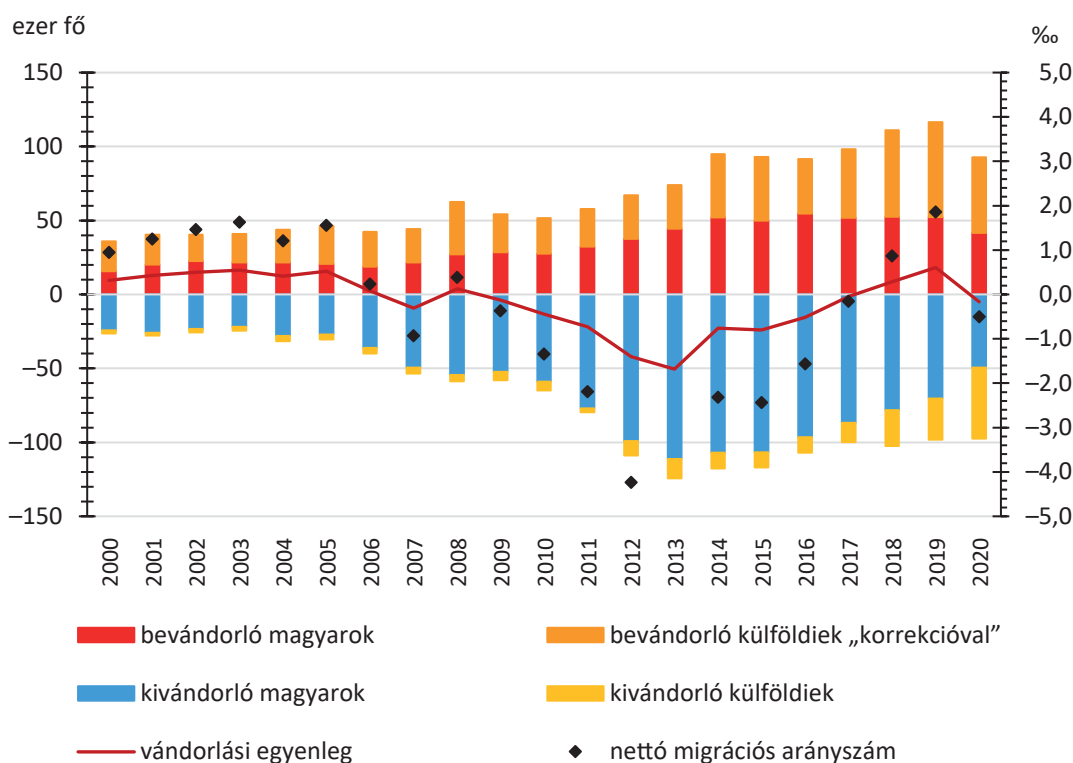
A magyarországi elvándorlás ugyan 2011-et követően felgyorsult (vö. 10. ábra), ennek ellenére 2020-ban a külföldön élő magyar állampolgárok aránya a régió többi országához képest alacsonynak számított (11. ábra). A legnagyobb számban román és lengyel állampolgárok élnek külföldön (2020-ban az európai országokban mintegy 3,2 millió román és 1,7 millió lengyel állampolgár élt), a külföldön élő népesség aránya azonban Románia (16%) mellett Litvánia és Bulgária esetében (8, illetve 12%) a legnagyobb. Ha az egyes országokban született

11. ábra

A külföldön élő népesség az EU+2-országokban állampolgárság, illetve a születési országukon kívül élők aránya szerint, 2020 (stock adatok)

Forrás: Az Eurostat adatbázisa ([migr_pop1ctz]; frissítve 2021. március 12-én); ENSZ-adatok (UN 2020)

12. ábra

A Magyarországra bevándorló és az országból kivándorló magyar és külföldi állampolgárok száma és vándorlási egyenlege, valamint a nettó migrációs arányszám a hazai statisztikai adatok és a tükörstatisztikák adatai alapján, 2010–2020

Megjegyzés: A „korrekció” a négy szomszédos országból (Románia, Ukrajna, Szerbia és Szlovákia), az egyszerűsített honosítás bevezetését követően érkezett magyar állampolgárok számát veszi figyelembe. Adathiány miatt a kivándorló külföldi állampolgárok csoportját nem korrigáltuk azokkal a kivándorló magyar állampolgárokkal, akik az egyszerűsített honosítás bevezetését követően a négy szomszédos országból érkeztek Magyarországra, majd az állampolgárság megszerzését követően elhagyták hazánkat. Ők a Magyarországról kivándorló magyar állampolgárok között szerepelnek.* Adathiány miatt Franciaország 2000 és 2012 között nem szerepel az összesítésben. Spanyolország esetében 2014-től, Írország esetében 2016-tól becsült adat.

Forrás: Eurostat adatbázisa ([migr_imm1ctz]; frissítve 2021. március 7-én), kiegészítve Németország (DESTATIS) és Ausztria (Statistik Austria) adataival, 2006-tól a NINo számított kapott magyar állampolgárok (Department for Work and Pensions) adataival; KSH, Demográfiai évkönyvek; saját számítás

* Számuk vélhetően alacsony, amit az is alátámaszt, hogy a Magyarországon tartózkodó, a négy szomszédos országban született magyar állampolgárok állományi létszáma 2010 és 2021 között duplájára nőtt, 2021. január 1-jén megközelítette a 157 ezer főt. Továbbá ebben az időszakban a kivándorló magyar állampolgárok 74–81%-a a három fő célországba (Ausztria, Németország, UK) vándorolt.

és külföldön élő népesség arányát hasonlítjuk össze, Magyarország (7,3%) a rangsor végén áll, miközben a jelentősebb kivándorlási országokban (Litvánia, Lettország, Románia, Bulgária) ez az arány 20–24%.

Vándorlási egyenleg

A vándorlási egyenleg meghatározása során élesen eltérő eredményeket kapunk, attól függően, hogy adminisztratív adatok vagy tükröstatistikák alapján mérjük a kivándorlást (12. ábra). A magyarok vándorlási egyenlege a *hazai adminisztratív adatok alapján* az elmúlt időszakban – EU-csatlakozás utáni két évet leszámítva – egészen 2017-ig negatív volt. A vándorlási veszteség 2010 és 2016 között volt a legjelentősebb, ekkor a Magyarországról elvándorló magyarok száma 9–20 ezer fővel haladta meg az országba érkezőkét. Az elmúlt három évben viszont ez a trend megfordulni látszik, a hazai adatok évről évre növekvő (bár csupán pár ezer fős) vándorlási nyereséget mutatnak.

A *tükröstatistikákat* is figyelembe véve, és így a valós folyamatokhoz is jobban közelítve, hasonló irányú, de nagyobb kilengésű trendekről beszélhetünk a magyarok tekintetében. A vándorlási egyenlegünk már 2010-ben is negatív volt (–31 ezer fő), amely azonban – főképpen a német és az osztrák munkaerőpiac megnyitása következtében – 2013-ra 66 ezer fős veszteségre növekedett. Ezt követően a negatív vándorlási egyenleg csökkenni kezdett, és 2020-ban mínusz 8 ezer fő körül állt.

A *külföldi állampolgárok* be és kivándorlása némileg javít a vándorlási egyenlegen, hiszen – a tükröstatistikák adatait is figyelembe véve – 2010-től kezdve mindig pozitív volt, és nagyságát tekintve 16 és 36 ezer között mozgott, 2020-ban viszont, vélhetően a koronavírus-járvány következtében, 3 ezer körülire csökkent.

A tükröstatistikák adatait is figyelembe véve összességében – a magyar és külföldi állampolgárok vándorlási adatai alapján – elmondható, hogy noha 2018-ban és 2019-ben a nettó migrációs arányszám¹⁰ pozitív értékű (0,9 és 1,9 ezrelék) volt, a kétezres évek második felétől egészen 2018-ig –0,4 és –5,1 ezrelék között ingadozott, és 2020-ban újra mínusz előjelű volt¹¹ (12. ábra). Amennyiben összegezzük a tükröstatistikákat is magában foglaló vándorlási egyenleget, akkor a 2010 és 2020 közötti 11 éves időszakra a nettó vándorlási veszteség évente átlagosan 15 ezer, összességében 170 ezer fő volt. (Ez a szám egy becslés, ami megegyezik az 1. táblázatban szereplő adatokkal.)

¹⁰ A vándorlási egyenleg értékének a népesség évközepi számához viszonyított aránya ezer lakosra vetítve.

¹¹ A hazai adminisztratív adatok alapján az elmúlt húsz évben összességében – a magyar és külföldi állampolgárokat is figyelembe véve – a Magyarországra bevándorlók száma minden évben meghaladta az országból távozókat. A legjelentősebb különbség 2019-ben mutatkozott, amikor a bevándorlók száma majdnem 40 ezer fővel több volt, mint a kivándorlóké.

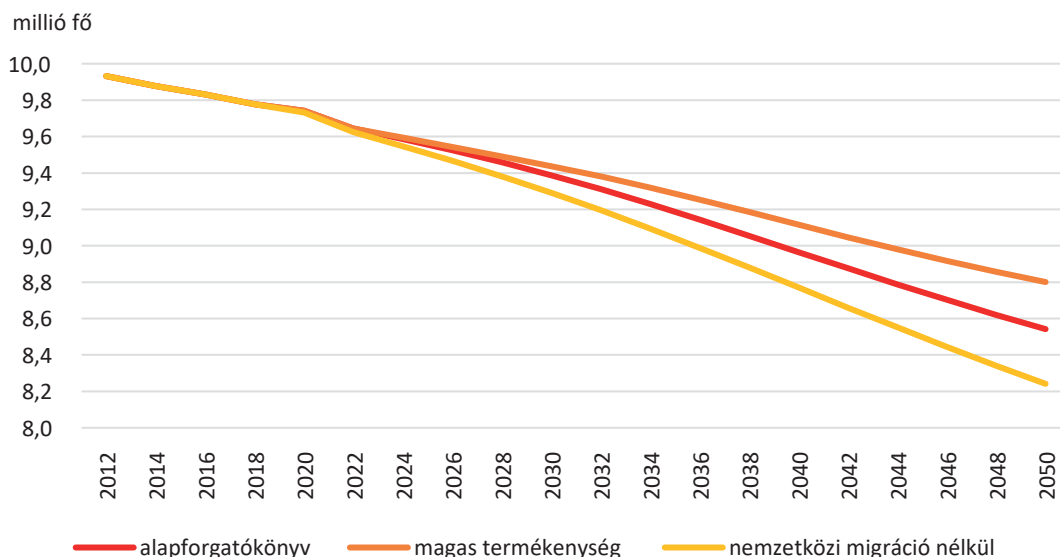
Összefoglalás és kitekintés a jövőbeli népesség számáról és szerkezetéről

Magyarország népessége már több mint 40 éve folyamatosan fogyó tendenciát mutat. A csökkenés egy negyed századon keresztül elsősorban a magas halálozással és a hullámzóan csökkenő tendenciát mutató gyermekvállalási hajlandósággal függött össze. A rendszerváltást követően a halasztás eredményeként visszaeső teljes termékenységi arányszám, majd pedig a szülőképes korú nők csökkenő számának következtében a születések száma 90 és 95 ezer között mozgott. A halandóság a rendszerváltást követően javult, amely javulást a Covid-19-járvány megtörte. A természetes szaporulat a fentiek eredményeként 1981 óta negatív. A nemzetközi vándorlás 1990 és 2006 között pozitív egyenleggel bírt, tehát csökkentette a népességfogyás ütemét, azt követően a növekvő negatív vándorlási egyenleg növelte azt. Hogy hogyan alakul a jövőbeni népességszám, az négy tényezőtől, a népesség jelenlegi korszerkezetétől, a gyermekvállalási hajlandóság és az elhalálozási kockázatok alakulásától, továbbá a ki- és bevándorlás folyamataitól függ. A népességszám előreszámításához a 2019-es népességszámból és korszerkezetből indulunk ki, és a tanulmányunkban tárgyalt komponensekre vonatkozó feltételezéseket megfogalmazva alakítunk ki forgatókönyveket.¹²

Az *alapforgatókönyv* mérsékelt és reális változásokat tartalmaz: a teljes termékenységi arányszám középtávon enyhén emelkedik (1,65), a halálozás tekintetében folytatódna az elmúlt évtizedekben megfigyelt folyamatok, ennek megfelelően a nők várható élettartama 83,9 évre, a férfiaké pedig 79,0-re emelkedik. A nemzetközi vándorlás 10 ezer fő vándorlási többlettel számol. Erőteljesebb változásokkal számol a *magas termékenység* elnevezésű forgatókönyv, amely a termékenységre vonatkozóan az ország egészére nagyobb növekedést (TTA = 1,85) feltételez. Ugyanakkor a halálozási és vándorlási folyamatok megegyeznek az alapforgatókönyv szerinti hipotézisekkel. A *nemzetközi vándorlás nélkül* elnevezésű forgatókönyv azt a hipotetikus pályát mutatja be, hogy miként alakulna Magyarország népesedési helyzete nemzetközi migráció nélkül, ha az egyéb tényezők (halálozás, termékenység, belföldi vándorlás) az alapforgatókönyvhöz tartozó hipotézisek szerint alakulnának. Számításainkhoz a 2019. január elseji hivatalos adatokból indulunk ki, amely szerint a Magyarországon élők létszáma akkor 9 millió 773 ezer fő volt.

Az alapforgatókönyv paraméterei alapján végzett előreszámításunk szerint 2050-re 8,5 millióra csökken a hazánkban élők létszáma, amely nagyjából három évtized alatt 13%-os fogyásnak felel meg. Ha a demográfiai folyamatok közül a termékenység érdemben magasabb lesz a következő évtizedekben, akkor a magas termé-

¹² A KSH Népeségstudományi Kutatóintézetében készült erőleszámítás részleteiben megtalálható: *Obádovics-Tóth 2021*.

10. ábra | A magyarországi népesség létszámának várható alakulása 2050-ig
Forrás: saját számítás

kenységű forgatókönyv megvalósulása esetén 2050-ben 8,8 millióan élnek majd Magyarországon, ami a következő 3 évtized alatt 10%-os népességcsökkenést jelent. Abban a hipotetikus esetben, ha a nemzetközi migráció egyenlege nulla lenne a következő időszakban, akkor számításaink során 2050-ig 8,2 millióra csökken a népességszám, ami 16%-os esést jelent az induló létszámhoz képest (13. ábra). Meg kell jegyezni, hogy a vizsgált időszak utolsó éveiben a csökkenés mérséklődni látszik mindhárom esetben.

Minden egyes szcenárió esetén becslést tudunk arra is adni, hogy hogyan alakul a népesség *korszerkezete*, azon belül az öregedés folyamata. Az alapváltozat esetén illusztráljuk a társadalmi öregedést. Míg 2019-ben a 65 év felettek részaránya 14,5%, addig 2050-ben a népesség 27,5 százaléka, tehát több mint negyede lesz 65 év feletti. Ezzel párhuzamosan a gyermekek (0–14 évesek) részaránya 19,3%-ról 13,7%-ra csökken.

Irodalomjegyzék

2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV>
- Bálint L. (2022) A Covid19 járvány néhány demográfiai jellemzője 2020-ban és 2021-ben Magyarországon. In: Kolosi T., Szelényi I., & Tóth I. Gy. (szerk.) Társadalmi Riport 2022. pp. 325–346. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
- Bálint L. & Kovács K. (2021) Halandóság. In: Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.): Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar

népesség helyzetéről. pp. 183–210. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2021) Népmozgalom, 2020. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmozg20/nepmozgalom_2020.pdf
- Lindahl-Jacobsen, R., Oeppen, J., Rizzi, S. et al. (2016) Why did Danish women's life expectancy stagnate? The influence of interwar generations' smoking behaviour. *European Journal of Epidemiology*, Vol. 31. No. 12. pp. 1207–1211.
- Luy, M., Di Giulio, P., Di Lego, V. et al. (2020) Life Expectancy: Frequently Used, but Hardly Understood. *Gerontology*, Vol. 66. No. 1. pp. 95–104.
- Monostori J., Óri P., & Spéder Zs. (szerk.) (2021) Demográfiai portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Obádovics Cs., & Tóth G. Cs. (2021) A népesség szerkezete és jövője. In: Monostori J., Óri P., & Spéder Zs. (szerk.) Demográfiai Portré 2021. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. pp. 251–275.
- ONS (2018) Changing Trends in Mortality: An International Comparison: 2011 to 2016. Titchfeld: ONS. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/life-expectancies/articles/changingtrendsinnortalityaninternationalcomparison/2000to2016>
- Raleigh, V. (2019) "Trends in life expectancy in EU and other OECD countries: Why are improvements slowing?". *OECD Health Working Papers*, No. 108. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development
- Schöley, J., Aburto, J.M., Kashnitsky, I., Kniffka, M.S., Zhang, L., Jaadla, H., Dowd J.B., and Kashyap, R. (2022) Life expectancy changes since COVID-19. *Nature Human Behaviour* 6, 1649–1659. <https://doi.org/10.1038/s41562-022-01450-3>
- Spéder Zs. (2021) Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, Vol. 31. No. 2. pp. 4–29.